

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Теремецького Владислава Івановича на дисертацію Калушки Віри
Миколаївни «Адміністративно-правові засади державної мовної політики
України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право**

Актуальність теми дослідження зумовлена насамперед її значимістю для сучасного етапу розвитку української державності та майбутньої повоєнної відбудови України. Здобувши незалежність, Україні, на жаль, не вдалось позбутися політичного та культурного тиску Росії, а тому питання необхідності побудови оптимальної державної мовної політики, що стане важливим інструментом державотворення та підтвердженням обраного шляху незалежного розвитку, стає фундаментальним з позиції забезпечення її національної безпеки. Збереження та функціонування мови титульної нації та мов національних меншин, а також захист мовних прав усіх категорій громадян має бути пріоритетним напрямом державної політики кожної держави, що задекларувала демократичний шлях розвитку. Обираючи модель, стратегію та методи здійснення мовної політики, кожній державі слід враховувати, що мовна належність безпосередньо взаємопов'язана з етнічною, культурною ідентифікацією громадян, проте мова і є інструментом політики, яким часто, особливо в нашій державі, маніпулюють.

У зв'язку з цим, дослідження теоретико-правових підходів до вирішення мовних проблем, формування ролі держави, принципів, якими вона керується в процесі здійснення мовної політики, економічних аспектів такої політики та впливу глобалізації і, на основі цього, визначення напрямів її реалізації є актуальним на кожному етапі розвитку держави. При цьому кожен наступний етап виставляє посиленіші вимоги до вдосконалення національного законодавства, імплементації міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини, зміни пріоритетів, цілей,

завдань, напрямів реалізації мовної політики. Глобалізація та міграційні процеси, які лише посилюються, змушують кожну державу підтримувати належну увагу до питань формування, реалізації та змін мовної політики.

З огляду на зазначене, дослідження актуальних проблем мовної політики, забезпечення її належного не лише конституційно-правового, а й адміністративно-правового регулювання є надзвичайно важливим завданням.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Високий ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження зумовлено досить раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертаційного дослідження. Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків до роботи та додатків.

Обґрунтованість та достовірність результатів дослідження забезпечені використанням сучасних прийомів і методів наукового пізнання, що обрані з урахуванням визначеної мети та сформульованих завдань. Досягнення поставленої мети було здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціально наукових методів дослідження. Усі методи використані у взаємному зв'язку та органічно поєднані. З метою отримання достовірних та унікальних результатів дослідження під час написання роботи застосовувалися різні методи, що забезпечували здійснення соціального, філософського, правового аналізу стану державної мовної політики в Україні.

Так, історико-правовий метод використовувався для розкриття історії становлення та еволюції мовної політики в Україні на всіх етапах її державотворення. Зокрема, проаналізовано порушені питання у ретроспекції, оскільки вони впливають на сучасну мовну ситуацію в Україні, і вирішення яких у майбутньому сприятиме ефективній побудові та реалізації державної мовної політики. Методи аналізу і синтезу, моделювання, узагальнення, що відносяться до загальнонаукових методів, допомагали визначенню чинників та передумов формування мовної політики держави, основних механізмів та засобів, необхідних для її реалізації. Завдяки методам моделювання та прогнозування нами

виокремлено моделі забезпечення реалізації державної мовної політики в різних сферах життєдіяльності суспільства. За допомогою системного методу визначено взаємозв'язок між державою, засобами масової інформації, освітою, судочинством тощо. Для забезпечення прав національних меншин під час проведеного дослідження використано формально-логічний та формально-догматичний методи. Застосування аналітичного методу та методу узагальнення сприяло визначенню проблемних аспектів у правовому полі, підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері державної мови і мов національних меншин. Порівняльно-правовий метод використовувався задля визначення основних тенденцій розвитку мовної політики у зарубіжних країнах з метою запозичення позитивного досвіду у формуванні ефективної державної мовної політики в Україні.

Емпіричну основу дисертації становили узагальнена практика адміністративної діяльності загальних та спеціальних суб'єктів мовної політики, законодавча діяльність Верховної ради України у мовній сфері, судова практика національних та міжнародних судових інституцій у питаннях захисту мовних прав.

Винесені на захист положення характеризують роботу як комплексне монографічне дисертаційне дослідження, котре виконане здобувачем особисто.

Таким чином, аналіз змісту роботи Калушки Віри Миколаївни на тему «Адміністративно-правові засади державної мовної політики України» свідчить про самостійну, завершену, аргументовану комплексну роботу і дозволяє констатувати її високий науково-теоретичний та практичний рівень. Вдало підібрана структура дисертації про науково вивірених і аргументований підхід до вирішення визначених завдань і досягнення мети дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням Калушки В.М. дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться автором на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни. Їх підґрунтям є достатні методологічна, теоретична, інформаційна та джерельна бази.

Крім того, наукова новизна результатів рецензованої дисертації Калушки В.М., пропозицій і рекомендацій, теоретичних узагальнень та висновків, що в ній

містяться, значною мірою зумовлюється актуальністю та обраним напрямом дослідження і полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній адміністративно-правовій науці комплексних досліджень адміністративно-правового регулювання державної мовної політики України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків та пропозицій, які відрізняються науковою новизною, мають теоретичне та практичне значення. Найважливішими серед них є такі: запропоновано розуміння адміністративно-правових засад державної мовної політики України як обов'язкових положень та фундаментальних принципів створення і реалізації державної мовної політики, сутністю яких є нормативно-правова регламентація державної мовної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства, спеціальних засобів, методів, форм, механізмів і процедур щодо її забезпечення та захисту; сформульовано визначення державної мовної політики як частини національної політики, органічної складової політичного курсу держави, що є системою політичних, юридичних та адміністративних заходів, які спрямовані на врегулювання мовних відносин, зміну або збереження мовної ситуації у державі. Зазначено, що державна мовна політика в Україні базується на визнанні та всебічному розвитку української мови як державної і водночас гарантуванні розвитку мов національних меншин, права мовного самовизначення кожної людини; визначено структуру поняття «державна мовна політика» як динамічної єдності суб'єктів, об'єктів, цілей, завдань, результатів, критеріїв ефективності формування і реалізації державної мовної політики.

Дисертантка вдало удосконалила систематизацію наукових підходів учених-представників різних юридичних наук щодо розуміння змісту поняття «державна мовна політика» у контексті виокремлення загальнонаукових та спеціальнонаукових характеристик; проаналізувала висновки науковців щодо взаємозв'язку мовної політики із соціальною сферою та економікою держави, важливими елементами у реалізації загальнонаціональної політики; дослідила концептуальні підходи до визначення критеріїв, які висуваються до кандидата на посаду мовного омбудсмена, і надала пропозиції щодо вдосконалення процедури відбору кандидатів та порядку визначення переможця, обґрунтування

необхідності внесення змін до національного законодавства у питанні його повноважень; дослідила наукові позиції щодо змісту міжнародних стандартів формування та здійснення державної мовної політики, розуміння основоположних засад мовної політики про забезпечення мовних прав титульної нації та прав національних меншин, закріплених у відповідних міжнародних документах.

Авторка обґрунтовано підтвердила наукове положення про те, що державна мовна політика є продуктом та інструментом широкої історико-соціальної дії, результатом прояву культурних, духовних, моральних цінностей і потреб, традицій, менталітету українського народу.

Доволі вдалим вважаємо проведений Калушкою В.М. аналіз правових відносин щодо здійснення державної мовної політики, що вимагає ефективних дій з боку держави у сфері вдосконалення чинного законодавства та врегулювання мовної ситуації в Україні. Нею підтриманий висновок про систему наукових уявлень щодо міжнародних стандартів державної мовної політики як відображених у джерелах міжнародного права (а саме: деклараціях, конвенціях, директивах, положеннях, пактах, договорах тощо).

Авторські пропозиції щодо запозичення зарубіжного досвіду адміністративно-правового врегулювання мовних відносин для України, зокрема, у питаннях визначення рівня володіння державною мовою посадових осіб, кандидатів на відповідні державні посади, працівників у сфері освіти, судочинства, засобів масової інформації тощо вважаємо заслуговують уваги та подальшого практичного втілення.

Загалом варто зазначити, що наукові положення, які сформульовані в дисертаційному дослідженні Калушки В.М., відзначаються науковою новизною та можуть об'єктивно покращити стан адміністративно-правового регулювання державної мовної політики України.

Наукове та практичне значення роботи. Аналіз змісту рецензованої роботи свідчить про самостійність та цілісність проведеного дослідження, його актуальність і високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного дослідження. Вдала структурна побудова дисертації свідчить про науково

вивіреним та аргументованим підхідом до вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження: висунуті й обґрунтовані дисертантом наукові висновки та пропозиції становлять наукову цінність у зв'язку з обґрунтуванням перспективних теоретико-правових положень, науковий потенціал яких не викликає сумніву.

Основні висновки та результати цього дослідження становлять науковий теоретичний і практичний інтерес, а також можуть бути використані: для підготовки лекцій і семінарських занять, навчально-методичної літератури з дисципліни «Адміністративне право»; у науково-дослідній діяльності – з метою розробки і вдосконалення державної мовної політики, забезпечення ефективності її реалізації в Україні; у правотворчому процесі – для підготовки законопроектів, що регулюватимуть мовні відносини, а також з метою внесення змін до законодавства в умовах євроінтеграції України і розширення міжнародних відносин; у правозастосуванні – для вдосконалення практики реалізації мовної політики органами влади і місцевого самоврядування тощо.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації викладено у 9 наукових публікаціях, з-поміж яких 3 статті опубліковано у фахових наукових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні та 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Автореферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог.

Загалом науковий рівень рецензованої роботи дозволяє надати позитивну оцінку змісту дисертації, визнати її завершеною науковою працею, в якій авторці вдалось досягти поставленої мети – проаналізувати історичні передумови та особливості становлення і розвитку інституту державної мови в Україні, визначити адміністративно-правові засади, сутність та елементи державної мовної політики, проблеми сучасної мовної ситуації, запропонувати шляхи їх вирішення.

Актуальність теми дослідження, належний теоретичний рівень наукової праці, а також практична спрямованість дисертації забезпечують її значущість для науки адміністративного права.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з існуючими нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Текст дисертації позбавлений граматичних і орфографічних помилок, а також технічних недоліків.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю та завершеністю.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Поряд із загальною позитивною оцінкою дисертації Калушки В.М., слід відзначити, що дослідження містить деякі спірні положення, які потребують додаткової аргументації й мають бути обговорені під час публічного захисту та враховані авторкою у її подальших наукових дослідженнях. Зокрема:

1. На стор. 84 авторка зазначає, що «Хоча Верховна Рада України є важливим суб'єктом адміністративного регулювання мовної політики із повноваженнями, законодавчо визначеними у цій сфері, проте, незважаючи на велику кількість законопроектів щодо мовного питання, які зареєстровані у парламенті України, ця проблема і далі недостатньо врегульована, а проєкти все частіше залишаються проєктами». Оскільки саме від Верховної Ради України залежить питання формування законодавчої складової у мовній політиці України, то авторці варто було б сформулювати власне бачення якими способами можна було б вирішити означену проблему.

2. На стор. 134 дисертантка, аналізуючи діяльність Уповноваженого із захисту державної мови, вказує на зупинення 17 державних контролів, оскільки вони стосувалися територій, на яких у 2022 році відбувалися бойові дії або які були тимчасово окупованими. Вважаємо, що повномасштабне вторгнення справило фундаментальний вплив на реалізацію мовної політики, тому авторці варто було б чітко сформулювати що саме змінилось у політиці і які наявні чи потенційні результати вказаних змін.

3. Аналізуючи судову практику у справах № 540/543/21 та № 540/1821/21, авторка зазначає, що «Уповноважений наділений правом діяти на власний розсуд у своїй діяльності, а тому за наявності достатніх відомостей щодо можливого порушення мовного законодавства, він може ініціювати проведення контрольних заходів». Стосовно діяльності інших органів держави можливість діяти «на власний розсуд» вважається так званими «дискреційними повноваженнями». В контексті даного дослідження вважаємо варто було б оцінити можливість діяти на власний розсуд Уповноваженим з позиції «дискреційності» його повноважень. І якщо авторка підтримує таку характеристику його повноважень, то під час захисту можна було б доповнити такий висновок положеннями стосовно повного змісту таких його повноважень.

4. На стор. 142 дисертації серед досягнень у мовно-культурній сфері, що були реалізовані останніми роками, дисертантка називає «отримання Православною церквою України Томосу про автокефалію». Проте жодної деталізації такого твердження не наводиться. Під час захисту варто було б означити власну позицію стосовно взаємозв'язку Томосу про автокефалію та мовної політики в нашій державі.

5. На стор. 177-178 авторка описує позитивний досвід Польщі у питанні пропагування польської мови та культури у світі. Зокрема йдеться про те, що у червні 2016 року під час VI світового конгресу полоністів у Катовіцах представники Міністерства освіти, Міністерства науки і вищої освіти, Міністерства культури та Міністерства закордонних справ, представляючи новий проект уряду, ухвалили рішення про створення однієї комісії при МЗС, яка уніфіковано проводитиме мовну політику. Очолити її пропонувалось не представник уряду, а авторитетному професору. У зв'язку із зазначеним, варто було б у контексті дослідження сформулювати авторське бачення стосовно пропагування української мови і культури на міжнародному рівні із вказівкою чи національна система пропагування є ефективною, чи можливо було б варто змінювати її, застосовуючи наприклад кращі іноземні практики.

Загалом можна зазначити, що висловлені зауваження є дискусійними та такими, що заслуговують на додаткову увагу дисертанта, проте суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертація на тему «Адміністративно-правові засади державної мовної політики України» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему формування адміністративно-правових засад державної мовної політики в Україні.

Робота відповідає вимогам, що передбачені п. 9, 11-13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Зміст автореферату дисертації Калущки В.М. відображає основні положення дисертації, її структуру та отримані результати. Тема і зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Тож її авторка, Калущка Віра Миколаївна, на основі публічного захисту дисертації, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємства
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

Владислав ТЕРЕМЕЦЬКИЙ